

**Een gat in de geschiedenis?
Trefdag over archieven van
etnisch-culturele
minderheden, 1 oktober 2003**

Piet Creve, Amsab-ISG

Op 1 oktober 2003 organiseerde het archiefdepartement een trefdag rond de archieven - zeg maar erfgoed - van etnisch-culturele minderheden. Dit initiatief kaderde in een van de doelstellingen die Amsab-ISG voor het werkjaar 2003 voorop had gesteld, namelijk het versterken van de thematische diversiteit van de collectie.⁽¹⁾ In de voorbije jaren heeft Amsab-ISG op toevallige wijze stukjes archiefmateriaal binnengekregen van werkingen rond migranten. Maar het was pas met de overbrenging van het archief van het Vlaams Centrum voor de Integratie van Migranten (VCIM) in 1999 dat deze thematiek echt op de Amsab-agenda kwam.⁽²⁾ Het had echt niet veel gescheeld of de archieven van VCIM waren op milieuvriendelijke wijze gerecycleerd. Daarmee was nu wel een belangrijk archief uit de 'integratiesector' gereed, maar hoe zit het met de archieven van allerlei initiatieven voor migranten die vanaf de tweede helft van de jaren 1960 het licht zagen? Of met de archieven van migranten of etnisch-culturele minderheden zelf? Want het bewaren en valoriseren van dit materiaal dient een dubbel belang: enerzijds maakt het de geschiedschrijving over dit thema moge-

lijk en anderzijds voorziet het in een cultureel-historische behoefte van die groepen zelf.

Diverse signalen wezen erop dat het met de kennis, de bewaring en de valorisatie van dit erfgoed pover gesteld is. Welke informatie was er bijvoorbeeld beschikbaar over de zelforganisaties? Bijzonder weinig bleek, want eind 2002 vond de toenmalige Vlaams minister van Gelijke Kansen het hoognodig een "*röntgenfoto te laten maken van de allochtone gemeenschap*" omdat daar zo weinig informatie over beschikbaar was, ook in de academische wereld.⁽³⁾ Volgens Piet Janssen, directeur van het Vlaams Minderhedencentrum (VMC) zijn er wel zo'n duizend zelforganisaties.⁽⁴⁾ En in de voorbije decennia zijn er wellicht al een heleboel verdwenen, met of zonder achterlaten van archief.

Het tij lijkt in Vlaanderen stilaan te keren: hier en daar liepen of lopen initiatieven die het erfgoed van etnisch-culturele minderheden in kaart willen brengen of valoriseren.⁽⁵⁾ Maar de grootste stimulans om vanuit Amsab-ISG een duw te geven in die richting, kwam vanuit boeiende initiatieven bij onze Noorderburen. Zij zijn al langer bezig met dit thema, op grotere schaal en meer gestructureerd.⁽⁶⁾ Het lag dan ook voor de hand voor de trefdag sprekers te zoeken in Nederland. Renée Kistemaker werkt voor de Nederlandse Museumvereniging en coördineert het project *Cultureel Erfgoed Minderheden 2001-2004*. Charles Jeurgens is gemeentearchivaris van de stad Dordrecht en was heel nauw betrokken bij een initiatief rond het erfgoed van Dordtse Turken. De eerste spre-

V.l.n.r. Charles Jeurgens en Renée Kistemaker, de beide sprekers, Albert Martens, pionier van het migrantenonderzoek in België, en Piet Janssen, directeur van het Vlaams Minderhedencentrum. (foto Sonny Plasschaert)

ker zou een breed beeld schetsen; de tweede zou inzoomen op een specifiek initiatief. Gerichte uitnodigingen voor de trefdag waren verstuurd naar mensen uit de academische wereld, de integratiesector, de zelforganisaties en de erfgoedsector. Een vijftiental mensen gingen in op de uitnodiging. Van de zelforganisaties was er maar één aanwezig. Deze vaststelling leverde al meteen een punt voor de discussie achteraf.

Het project *Cultureel Erfgoed Minderheden 2001-2004* gaat uit van het Landelijk Overleg Minderheden (LOM), een overlegorgaan van een aantal koepels van Surinaamse, Caraïbische, Molukse, Turkse en andere verenigingen. Het kreeg steun vanuit twee ministeries, dat van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) en dat van Binnenlandse Zaken. Organisatorisch zijn de diverse Nederlandse erfgoedkoepels verantwoordelijk. Voor advies en bijsturing werden drie werkgroepen ingeschakeld. De subsidie, 1,45 miljoen euro voor de volledige looptijd van het project en met een maximale financiering van 40%, is ondergebracht bij de Mondriaanstichting, een onafhankelijk instituut dat subsidiestromen beheert voor het ministerie van OCW. De coördinatie van het geheel is in handen van Renée Kistemaker. De drie werkgroepen met samen 45 leden hebben elk een eigen thema: slavernijverleden, islamitisch erfgoed en migratiegeschiedenis. In die groepen zitten mensen met heel uiteenlopende achtergronden: archivariissen, mensen uit migrantenorganisaties, academici en mensen uit de museumwereld.

Het project heeft als hoofddoelstelling het verzamelen, bewaren, ontsluiten, pre-

senteren en toegankelijk maken van het cultureel erfgoed van minderheden. Daarnaast is er nog een reeks nevendoelen. Ontwikkelen van methodieken om de diverse componenten van de hoofddoelstelling te realiseren, is er één van. De resultaten van het project moeten overdraagbaar zijn. Het zwaartepunt van de hele onderneming ligt bij de visie van de migranten en het project moet de kloof verkleinen tussen gevestigde instellingen en migrantenorganisaties. Het project ging van start in november 2001 met een inventarisatiefase die één jaar liep. Vanaf oktober 2002 begonnen pilootprojecten te lopen. Een evaluatieronde in november en december 2004 zal het project afsluiten.

De bedoeling van de inventarisatiefase was de situatie nagaan van het erfgoed van migranten en vluchtelingen bij zelforganisaties en sleutelpersonen en bij archieven en musea. Hierbij konden de mensen van de werkgroepen een beroep doen op externen. Deze stap moest richtinggevend zijn voor de op te starten pilootprojecten. Uiteindelijk zijn rond de drie thema's samen zeven rapporten gepresenteerd. Renée Kistemaker legde in dit deel van haar uiteenzetting de nadruk op archieven. Uit de inventarisatiefase bij archiefinstellingen kwamen enkele interessante aanbevelingen. Op de eerste plaats moet vanuit het perspectief van de migrantengeschiedenis opnieuw gekeken worden naar het materiaal dat nu al bewaard wordt in sterk uiteenlopende instellingen: huisvestingsarchieven, bevolkingsregisters, archieven van politie en sociale diensten. Dat herbekijken gebeurt best met een aangepast trefwoordensys-

teem. Zo levert het trefwoord 'migrant' doorgaans heel weinig hits op: een verfijning in samenwerking met migranten dringt zich op. Archiefinstellingen herbekijken best ook eens hun vernietigingsregels.

Een andere aanbeveling is de uitbouw van archieven tot kenniscentra in deze materie. De archiefinstellingen moeten kunnen antwoorden op vragen als: "Wat kan er eigenlijk verworven worden?", "Welke migrantenorganisaties zijn of waren er?" en "Wie zijn sleutelfiguren?" De uitbouw van netwerken is ook belangrijk: instellingen kunnen leren van geslaagde initiatieven van andere organisaties, bijvoorbeeld bij het uitbouwen van vertrouwensrelaties met zelforganisaties. Informatie verspreiden bij migrantenorganisaties over de werking van archiefinstellingen lijkt ook cruciaal. Samenwerking met de herkomstlanden is een te volgen piste. Deskundigheidsbevordering in instellingen die te maken krijgen met cultureel erfgoed van minderheden is een noodzaak. En ten slotte: probeer meer 'kleur' te krijgen in het personeelsbestand. En als er onder migranten onvoldoende aanbod is, zorg dan zelf voor opleiding.

Bij de Mondriaanstichting zijn tot nu 47 projecten ingediend waarvan er 23 een goedkeuring kregen. Belangrijke criteria bij de beoordeling zijn de nadruk op de samenwerking en het sectoroverschrijdend karakter. Bij de voorstellen moest het zwaartepunt liggen op de visie van de migranten en ze moesten ook een duidelijke voorbeeldfunctie hebben. De projecten die de selectieprocedure passeerden, komen zowel van musea en archief-

instellingen als van migrantenorganisaties. Wat er op stapel staat, is zeer divers: verwerving van materiaal, tentoonstellingen, websites, ontsluiting van collecties, educatieve programma's, films, boeken en een toneelvoorstelling. Het is nog wat voorbarig om nu al conclusies te trekken, maar toch tekenen zich al enkele lijnen af, zowel positieve als negatieve. Aan de pluszijde staan de sterk verbeterde contacten tussen verschillende sectoren, de 7 inventarisaties en de 23 projecten, de actieve en dynamische invulling van het begrip 'erfgoed' en de aandacht voor zowel materieel als immaterieel erfgoed. Eerder negatief is dat het lang niet zeker is of alle gewekte verwachtingen kunnen worden ingelost. Het islamitisch erfgoed bleek moeilijk in te vullen, zelfs op het niveau van de definitie. Ten slotte werd de gehanteerde organisatievorm ervaren als log.

Charles Jeurgens was heel nauw betrokken bij *De Turkse Dordtenaren, generaties later*, een project rond de migratiegeschiedenis van de voorouders van de allochtone bevolking van Turkse origine in Dordrecht. Voor hij het initiatief voorstelde, schetste hij enkele methodologische problemen die Renée Kistemaker ook deels had aangeraakt. De omvangrijke migratie van de voorbije decennia heeft niet alleen de maatschappij veranderd, maar ook de archiefvorming. Sommige materiële dragers maken al eeuwen deel uit van archieven: brieven, kaarten, tekeningen. Andere zijn recenter (digitale dragers) of wijken af van wat doorgaans onder archieven wordt verstaan (mondelijke bronnen). Niet alle onderdelen van onze maatschap-

pij zitten in de dominante traditie van de geschreven cultuur en laten dus ook geen traditionele archieven na, maar wel wat Jeurgens omschrijft als 'kennisbronnen'. Oral history is een manier om wat te krijgen op die kennisbronnen. En het eeuwige dilemma van wat bewaren en wat niet, stelt zich ook op dit vlak.

Charles Jeurgens stelde in de loop van zijn project vast dat de praktijk heel wat weerbarstiger is dan een overwogen, planmatige benadering. Voor je archieven verwerft, moet je min of meer weten wat er in die archieven zit. Archivarissen zijn doorgaans gewend institutioneel te werken: een analyse maken van een organisatie, de maatschappelijke omgeving waarin ze werkt, de taken die ze uitvoert. Maar veel organisaties van etnisch-culturele minderheden zijn zeer weinig gestructureerd, er is niet veel op schrift gesteld en vaak worden ze geleid door een informele sleutelfiguur. En zodra de structuur ondoorzichtiger wordt en er zich daar bovenop nog taalproblemen stellen, begeeft de archivaris zich op ongekend terrein. Maar hoe kom je dan te weten wat er aan archief is, welke kanalen gebruik je om met de doelgroep - etnisch-culturele minderheden - in contact te komen? Jeurgens stelt dat archivaren in dat geval de boer op moeten. Of beter: netwerken bouwen en bruggen slaan met die gemeenschappen door op hun manifestaties aanwezig te zijn.

Elke migratiegeschiedenis heeft twee kanten: die van vertrek en van aankomst. Archivarissen werken vanuit de invalshoek van de ontvangende samenleving en staan er niet bij stil dat migranten zowel wortels hebben in de landen waar ze van

daan komen als nieuwe wortels ontwikkelen in de landen waar ze terecht komen. Vaak beperkt de interesse zich tot hoe de nieuwkomers hun weg vinden en hun bestaan opbouwen. Archivarissen moeten zich ook realiseren dat informatie over etnisch-culturele minderheden te vinden is op uiteenlopende plaatsen: archieven van bedrijven, de vreemdelingenpolitie, sociale woningmaatschappijen... De taal, en in bredere zin de culturele context, stelt de archivaris voor bijkomende problemen: ontsluit je anderstalig materiaal enkel in het Nederlands of doe je dat ook in de taal van het document? Als je het hebt over 'mensen van Turkse origine', doe je de Turkse samenleving enigszins onrecht aan. Net zoals andere samenlevingen zit die complex in elkaar: diverse etnische groepen en religies, een eigen geschiedenis en cultuur, grote verschillen tussen stad en platteland.

Een klein vijfde van de 16 miljoen mensen die in Nederland wonen, zijn van allochtone afkomst; de grootste groep komt uit Turkije. In Dordrecht, een stad met 120.000 inwoners, wonen 5300 mensen van Turkse afkomst van wie een opvallend groot gedeelte uit één dorp komt, Kayapinar in de provincie Kayseri. In 1999 nam de stichting Tuana, een culturele organisatie van vooral jonge Turken, contact op met het stadsarchief. Aanleiding was 30 jaar Turkse migratie naar Dordrecht. De stichting en het stadsarchief kwamen samen tot de vaststelling dat er bedroevend weinig materiaal te vinden was en besloten de handen in mekaar te slaan. De stichting Tuana wilde een project dat zich zou richten op het land van herkomst. Het stadsarchief ging daarmee

akkoord. Het initiatief concentreerde zich op de 'kleine' geschiedenis: welke stappen hebben de migranten van de eerste generatie gezet, wat kwam daarbij kijken, hoe reageerde de omgeving? Het is evident dat daarvoor ook onderzoek ter plekke moest gebeuren. Uiteindelijk resulteerde het initiatief in een tentoonstelling over Kayapinar die eerst te zien was in Dordrecht en daarna in Turkije zelf. Er kwam ook een prachtig tweetalig fotoboek.⁽⁷⁾ Volgens Jeurgens lag het succes van de onderneming aan de wisselwerking in gelijkwaardigheid tussen de gedrevenheid van een zelforganisatie en de expertise van een gevestigde archiefinstelling.

Na de uiteenzettingen was er ruimte voor een nagesprek. De vaststelling dat er op de twintig uitgenodigde zelforganisaties maar één reactie was gekomen, vormde de aanleiding voor een uitgebreide gedachtewisseling. De Nederlandse ervaring leert dat schriftelijke en formele contacten bijzonder weinig opleveren. Informele, directe contacten leiden wel tot resultaten, maar het uitbouwen van die contacten blijft zeer tijdrovend en is een werk van lange adem. Veel zelforganisaties voelen zich momenteel trouwens overbevraagd. Concrete initiatieven lijken het ideale vertrekpunt te zijn om iets in beweging te krijgen. Misschien bestaan er wel al mogelijkheden die kunnen worden uitgebouwd, bijvoorbeeld in vakbondskringen. Het gebruik van de term 'minderheid' mag niet doen vergeten dat daarmee heel verschillende groepen worden bedoeld, vaak met een heel eigen

(migratie)geschiedenis. Om rond het erfgoed van etnisch-culturele minderheden iets op gang te krijgen in Vlaanderen, moeten er zowel financiële middelen gevonden worden, als een samenwerkingsverband dat impulsen kan geven. Of een dergelijke structuur moet uitmonden in een apart centrum voor migranten en hun geschiedenis, of dat er moet gestreefd worden naar de integratie van die thema's in bestaande instellingen, is een complexe discussie die in Vlaanderen eigenlijk nog moet gevoerd worden.⁽⁸⁾

Met de organisatie van deze trefdag heeft Amsab-ISG een eerste kleine stap gezet op een quasi onbekend terrein. De respons op het initiatief en de invulling van de avond zelf zijn stimulansen om verder te gaan. Eén ding is wel al overduidelijk: samenwerking is hier het sleutelwoord. Om de mogelijkheden op dat vlak uit te zoeken en verder uit te werken, is na de trefdag het werkgroepje ADEM (Archief en Documentatie van Etnisch-culturele Minderheden) opgericht.

Met dank aan Pascale Welvaert die de technisch niet zo perfecte registratie van de trefavond heeft uitgetikt.

(1) Amsab-ISG, *Beleidsplan 2003*, p.14.

(2) In het archief van VCIM bevond zich ook het archief van het Vlaams Overlegcomité Opbouwwerk Migratie (VOCOM), de voorganger van VCIM. Van beide is een inventaris klaar, zie de on-linecatalogus op www.amsab.be.

(3) *De Morgen*, 30.11.2002.

(4) *De Morgen*, 06.02.2003.

(5) Zie bijvoorbeeld het artikel *Every picture tells a story: tentoonstelling 40 jaar Turkse migratie in Gent* in dit nummer.

- (6) Wie meer wil weten, moet maar eens surfen naar www.diva.nl, de website van de Stichting Documentaire Informatievoorziening en het Archiefwezen, de Nederlandse erfgoedkoepel voor archieven.
- (7) Gurbetçi: Kayapınar, migrantendorp in Turkije/ Kayapınar, C. JEURENS (e.a.) *Türkiye' deki gurbetçilerin köyü*, Dordrecht: Stichting Tuana, Stadsarchief, Dordrechts Museum, [2001].
- (8) Zo bestaat er in Nederland een Centrum voor de Geschiedenis van Migranten, een samenwerkingsverband tussen het International Instituut voor Sociale Geschiedenis en een aantal universiteiten, zie www.iisg.nl/cgm.

Colloquium 'Van Nu en Straks als gangmaker: Vlaams tijdschrift in het fin de siècle', 30-31 oktober 2003

Hans Mortelmans, Amsab-ISG

Het tijdschrift *Van Nu en Straks*, in 1893 gesticht door August Vermeylen en Emmanuel de Bom, geldt als unieke baken van het modernisme rond 1900. Het zorgde op nog geen tien jaar tijd voor een omwenteling in de Vlaamse cultuur door de introductie van het symbolisme en de art nouveau. De invloed was merkbaar in de bestaande en nieuwe bladen en kunstkringen, zowel langs vrijzinnige als katholieke zijde. Het blad gaf ook nieuwe impulsen aan plastische kunsten en architectuur. Maar de aspiraties van *Van Nu en Straks* lagen nog verder. Het tijdschrift wou een vinger aan de pols van de tijdsgeest zijn en nieuwe filosofisch-wetenschap-

pelijke en sociologische denkbeelden verspreiden. De promotie en het in praktijk brengen van een utopisch-anarchistische ideologie was daar een onderdeel van. In het tweedaagse colloquium werd dus niet enkel stilgestaan bij de literaire en artistieke impact van het tijdschrift maar ook bij niet-artistieke fenomenen zoals het discours rond gender, ras en wetenschap. De initiatiefnemende Werkgroep Nederlandse literatuur (UGent) kon hiervoor rekenen op medewerking van Het Centrum voor Genderstudies (UGent) en de onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis van de Nieuwste tijd (K.U.Leuven).

De eerste dag handelde over het thema *Vernieuwing versus behoud*. De jonge leeuwen van *Van Nu en Straks* profileerden zich sterk tegen de heersende cultuuropvattingen. Hun programma, gebaseerd op ondogmatische openheid, kosmopolitisch nationalisme en eerlijke, handmatige arbeid was op alle fronten een statement. Greet Draye (K.U.Leuven) verhaalde hoe Vermeylen en Prosper van Langendonck zich loswrikten uit het Vlaamsgezinde doch conservatieve Brusselse kunstgenootschap De Distel. Omdat ze onvoorwaardelijk op eigen benen wilden staan werd ook Pol de Mont, de vader van de literaire vernieuwingsbeweging rond 1880, door de redacteurs van het nieuwe tijdschrift buitenspel gezet. Aan de hand van de briefwisseling tussen Vermeylen en De Bom toonde Marc Somers (AMVC) aan hoe moeizaam deze 'vadermoord' tot stand kwam.

Johan Desmet (Museum voor Schone